

UDC 342

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.19>

Radosław Kubicki,

Dr, adiunkt

Wydział Prawa i Nauk Społecznych

Instytut Stosunków Międzynarodowych i Polityk Publicznych

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

ROZWÓJ ADMINISTRACJI CENTRALNEJ I SYTUACJI POLITYCZNEJ NA ISLANDII W DOBIE PIERWSZEJ KONSTYTUCJI ISLANDZKIEJ

THE DEVELOPMENT OF THE CENTRAL ADMINISTRATION AND THE POLITICAL SITUATION IN ICELAND IN THE PERIOD OF THE FIRST ICELANDIC CONSTITUTION

РОЗВИТОК ЦЕНТРАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В ІСЛАНДІЇ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ ІСЛАНДСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ

The extension of the central administration in Iceland was associated with the aspirations of Icelanders to gain first, greater autonomy, and finally sovereignty. This was a bloodless struggle carried on through constant negotiations with the Danish authorities and using pressure from both the political elites of Iceland, as well as the majority of the population of Iceland. These transformations occurred over a longtime span, but the actions were carried out consistently by successive generations of Icelanders. Appointing a separate Minister for Iceland in the Danish government in the seventies of the nineteenth century, initially had only symbolic character. However, transferring the seat of the Ministry for Iceland to Reykjavik in 1904, and putting it under the management of the Icelanders themselves, was of great importance and constituted a strong basis for further development of more and more independent central administration in Iceland. The next important step was increasing the number of ministries to three in 1917. From the end of following year, they played the role of a government of a sovereign state under the Act of the Danish-Icelandic union. However, Iceland and Denmark were still conjoined by the monarch and the united foreign policy. In order to normalize and consolidate the newly created political and legal situation, the new Icelandic constitution was passed in 1920.

Also, the great competence displayed by the persons occupying the highest positions in the central administration of Iceland should be pointed out. Each Minister for Iceland, and all the Prime ministers and at the same time ministers of justice, who held their office in the discussed period, were educated in law and already had considerable, clerical experience. Each Finance Minister and the Minister of Labour had also a wide, relevant professional experience. It should be noted, that the vast majority of Icelandic ministers studied at the University of Copenhagen. Besides, some of the future ministers for Iceland obtained their clerical experience working in Danish ministries. These facts enabled them to explore the mechanisms of administration and the entire political system of Denmark. That experience and contacts built up then were probably helpful during the negotiations with the authorities of Denmark.

Key words: central administration, governments, constitutional law, politics, Iceland, Denmark.

Розширення центральної адміністрації в Ісландії пов'язано з прагненнями ісландців отримати, по-перше, більшу автономію й, нарешті, суверенітет. Це була безкровна боротьба, що велася через постійні переговори з данською владою та за допомогою тиску як політичних еліт Ісландії, так і більшості населення Ісландії. Ці перетворення відбувалися протягом тривалого періоду, але дії послідовно проводилися наступними поколіннями ісландців. Призначення окремого міністра Ісландії в уряді Данії в сімдесятих роках XIX століття спочатку мало лише символічний характер, однак передача резиденції міністерства у справах Ісландії Рейк'явіку в 1904 році й передача його під управління самих ісландців мали велике значення і становили міцну основу для подальшого розвитку все більш незалежної центральної адміністрації Ісландії. Наступним важливим кроком було збільшення кількості міністерств до трьох у 1917 році. З кінця наступного року вони відігравали роль уряду суверенної держави згідно з Актом Дансько-Ісландського союзу. Однак Ісландія та Данія все ще були об'єднані монархом і єдиною зовнішньою політикою. З метою нормалізації та закріплення новоствореної політико-правової ситуації в 1920 році була прийнята нова ісландська конституція. Також варто зазначити велику компетентність, що виявляється особами, які займають найвищі посади в центральній адміністрації Ісландії. Кожен міністр Ісландії, а також усі прем'єр-міністри й водночас міністри юстиції, які обіймали свої посади в обговорюваний період, мали юридичну освіту та значний канцелярський досвід. Кожен міністр фінансів і міністр праці також мали великий відповідний професійний досвід. Варто зазначити, що більшість ісландських міністрів навчалася в Копенгагенському університеті. Крім того, деякі майбутні міністри Ісландії отримали досвід діловодства, працюючи в данських міністерствах. Ці факти дали їм змогу дослідити механізми управління й усю політичну систему Данії. Набутий тоді досвід і контакти, імовірно, були корисними під час переговорів з владою Данії.

Ключові слова: центральна адміністрація, уряди, конституційне право, політика, Ісландія, Данія.

Celem badawczym artykułu jest określenie etapów rozwoju administracji centralnej na Islandii na tle zachodzących przemian politycznych i zmieniających się relacji pomiędzy rozpatrywaną wyspą i Danią w okresie obowiązywania pierwszej konstytucji islandzkiej, tj. w latach 1874–1920. Celami szczegółowymi są: dokonanie charakterystyki wykształcenia i doświadczenia zawodowego osób piastujących najważniejsze urzędy na Islandii, a następnie określenie możliwego wpływu tych elementów na proces uniezależniania się Islandczyków od monarchii duńskiej. W celu realizacji tak sformułowanych celów posłużono się następującymi metodami badawczymi: 1) metodą systemową, dzięki której przedstawiono wszystkie organy, instytucje i urzędy wchodzące w skład administracji centralnej Islandii oraz zależności zachodzące pomiędzy nimi i czynniki wpływające na ich ewolucję, 2) metodą instytucjonalno-prawną, która zastosowana została do analizy aktów prawnych regulujących funkcjonowanie administracji centralnej wyspy, oraz 3) metodą historyczną, dzięki której ukazano jak na przestrzeni lat zmieniały się rozwiązania instytucjonalno-prawne w badanym zakresie.

W XIII w. Islandia została uzależniona od Norwegii, a od 1380 r. oba te państwa weszły w skład monarchii duńskiej [1, s. 10–12, 22; 2, s. 14–15, 18–19; 3, s. VII]. Z czasem na Islandii likwidowane były przejawy dawnej niezależności wyspy, która w praktyce od XVII w. stała się jedną z prowincji duńskich [4, s. III i n.; 5, s. 78]. Dopiero po zerwaniu w 1814 r. unii łączącej Danię z Norwegią [6, s. 247–250; 7, s. 124–154; 8, s. 130–145] zaczęła się wytwarzać sposobność do wzmocnienia pozycji Islandii w ramach królestwa duńskiego, a następnie odradzania się form odrębności islandzkiej [9, s. 1–5 i n.]. Pierwszym ważnym przejawem powyższych przemian było przywrócenie w latach 1843–1845 parlamentu islandzkiego – Althingu (is. Alþingi) [10, s. 26; 11, s. 8; 12, s. 7]. Następnie w 1871 r. parlament duński (duń. Rigsdagen) wydał *Ustawę o pozycji konstytucyjnej Islandii w królestwie*, nazywaną też prawem niezmiennym (dosłownie stojącym, is. Stöðulögin) [13]. Mimo jednak nadania autonomii Islandii, władze duńskie, bez konsultacji z Althingiem, utworzyły w 1872 r. urząd gubernatora (is. landshöfðingi) dla wyspy. W kolejnym roku pierwszym gubernatorem został, prawnik, Duńczyk pochodzenia islandzkiego – Søren Hilmar Steindór Finsen (zob. tabela 1) [14; 15]. Wcześniej, od 1865 r., był on przedstawicielem króla Danii w Althingu i najwyższym urzędnikiem na wyspie określanym jako stiftamtmaður [16]. W 1872 r., po wprowadzeniu urzędu landshöfðingi funkcja stiftamtmaðura została zlikwidowana. Zmiany takiej dokonano zapewne między innymi z powodu

faktu, że do jednych z głównych zadań stiftamtmaðura należał nadzór nad kwestiami religijnymi, a wspomniana wcześniej ustawa z 1871 r. zagadnienia te oraz inne oddawała Islandczykom [13, § 3]. Po Hilmarze Finsenie gubernatorami zostali już rodowici Islandczycy: Bergur Thorberg i Magnús Stephensen. Obaj byli z wykształcenia prawnikami i pełnili wcześniej urząd naczelnika (is. amtmaður) dystryktu (is. amt) [17, s. 152–153, 220–221].

Tabela 1

Gubernatorzy Islandii w latach 1873–1904

Lp.	Imię i nazwisko	Kadencja
1	Hilmar Finsen	1873–1882
2	Bergur Thorberg	1882–1886
3	Magnús Stephensen	1886–1904

Fakt zaprowadzenia gubernatora, bez uzgodnień z Althingiem, doprowadził do ostrych protestów na wyspie. Skłoniły one władcę duńskiego Chrystiana IX do podróży na Islandię i do nadania 5 stycznia 1874 r., w czasie obchodów tysiąclecia osadnictwa na wyspie, pierwszej konstytucji islandzkiej [18, s. 213–221; 19, s. 38; 20, s. 121; 21, s. 116]. Stwierdzała ona między innymi, że król Danii posiada najwyższą władzę zwierzchnią nad Islandią [22, art. 1–2]. Może mianować, odwołać lub przenieść na inne stanowisko, które jednak powinno być przynajmniej tak samo lub wyżej wynagradzane, każdego urzędnika z wyjątkiem sędziów (is. dómri). Zaznaczano także, że każdy urzędnik powinien posiadać odpowiednie kompetencje potrzebne do pełnienia powierzonych mu zadań na terenie Islandii [22, art. 4, 44]. Organami władzy ustawodawczej na Islandii razem z królem duńskim stał się Althing [22, art. 1]. Natomiast jako organy władzy wykonawczej konstytucja wskazywała monarchę i sędziów. Najważniejsze jednak, że na mocy tej ustawy zasadniczej usankcjonowano urząd gubernatora islandzkiego oraz wprowadzono urząd ministra (doradcy) do spraw Islandii (is. íslandsráðherra), który rezydował w Kopenhadze [18, s. 269; 22, art. 2, 3, 34, 39]. Urzędnicy ci byli mianowani przez króla. Monarcha określał też zakres jurysdykcji gubernatora, który stanowił najwyższą władzę na Islandii i zasiadał w Althingu. Parlament islandzki uzyskał prawo do wnioskowania o pociągnięcie do odpowiedzialności gubernatora, który dopuściłby się bezprawnego użycia siły. Siedzibą gubernatora został dzisiejszy budynek rządu (is. Stjórnarráðshússins) w Reykjavíku, który został wybudowany w drugiej połowie XVIII i początkowo służył jako więzienie, a następnie po przebudowaniu tego obiektu ulokowane zostały tutaj ogrody królewskie i rezydencja stiftamtmaðura [23].

Gubernator Islandii podporządkowany był doradcy do spraw Islandii (is. Íslandsráðgjafi), który odpowiadał w rządzie duńskim za sprawy islandzkie, w tym szczególnie sprawował kontrolę nad administracją wyspy i ustawami uchwalanymi przez Althing. Często urząd ten określany był jako Ministerstwo Islandzkie, lub Ministerstwo ds. Islandii. Urząd ten sprawowali kolejni ministrowie sprawiedliwości w duńskim rządzie [24, s. 563]. W związku z powyższym każda osoba pełniąca funkcję ministra ds. Islandii była z wykształcenia prawnikiem, a z pochodzenia – Duńczykiem [25; 26; 27; 28; 29, s. 10; 30, s. 247, 372–373; 31, s. 236, 447]. Pierwszym ministrem ds. Islandii został 1 sierpnia 1874 r. Christian Sophus Klein. Najdłużej jednak, bo nieprzerwanie przez ponad 20 lat, funkcję tę sprawował jego następca Johannes Magnus Valdemar Nellemann (zob. tabela 2). Znamionym jest przy tym fakt, że w czasie swojego długiego urzędowania ani nigdy nie odwiedził on Islandii, ani nie znał i nie używał języka islandzkiego [32]. Świadczy to najlepiej jaką wagę władze duńskie przywiązywały do problematyki islandzkiej. Można także zaznaczyć, że przed powołaniem Ministerstwa ds. Islandii, od 1848 r. funkcjonował w strukturze duńskich rządów departament do spraw islandzkich. Początkowo znajdował się on przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, a następnie w 1855 r. przeszedł do Ministerstwa Sprawiedliwości. Oprócz Islandii zajmował się on również Grenlandią i Wyspami Owczymi [33].

Po nadaniu konstytucji z 1874 r. oraz ustanowieniu urzędów gubernatora i ministra ds. Islandii rozpoczął

się proces walki Islandczyków o kolejne ustępstwa ze strony władz duńskich oraz umocnienie i rozszerzenie uzyskanej autonomii. Pomiędzy 1881 r. a 1918 r., czyli do zawarcia unii Danii z suwerenną już Islandią, Althing wysunął 22 projekty zmiany konstytucji, w tym 15 do 1903 r. Były one kolejno blokowane przez królów i rządy duńskie. Niemniej jednak udało się w tym czasie przeprowadzić dwie nowelizacje islandzkiej ustawy zasadniczej. Pod wpływem więc wysuwanych propozycji zmian konstytucji, w tym szczególnie żądań dotyczących ustanowienia najwyższego organu władzy wykonawczej w sprawach islandzkich na terytorium samej Islandii, 3 października 1903 r. dokonano pierwszej nowelizacji ustawy zasadniczej z 1874 r. Została ona najpierw uchwalona przez Althing, a następnie potwierdzona przez króla duńskiego Chrystiana IX. W jej wyniku wprowadzono przepis stwierdzający, że minister Islandii powinien rezydować w Reykjavíku w budynku zajmowanym dotychczas przez gubernatora, a nie w Kopenhadze. Niemniej jednak nałożono na niego również obowiązek odbywania niezbędnych podróży służbowych do stolicy Danii. Poza tym ustanowiono, że osoba pełniąca ten urząd musi mówić i pisać w języku islandzkim. Zaznaczano także, że minister Islandii nie może równocześnie stać na czele innego ministerstwa. Odtąd też podlegał on Althingowi, a nie parlamentowi duńskiemu. Musiał też mieć poparcie większości członków Althingu. Parlamentowi islandzkiemu przyznano także prawo do wyrażenia wotum nieufności wobec Ministra Islandii. Po jego przegłosowaniu minister był zobowiązany do złożenia rezygnacji z

Tabela 2

Ministrowie ds. Islandii i ministrowie sprawiedliwości w składzie rządów duńskich w latach 1874–1904

Lp.	Ministrowie ds. Islandii i ministrowie sprawiedliwości			Premierzy	
	Imię i nazwisko	Kadencja ministra ds. Islandii	Kadencja ministra sprawiedliwości	Imię i nazwisko	Kadencja
1	Christian Klein	01.08.1874 –11.06.1875	14.07.1874 ^a –11.06.1875	Christen Fønnesbech	14.07.1874 –11.06.1875
2	Johannes Nellemann	11.06.1875 –07.08.1894	11.06.1875 –07.08.1894	Jacob Estrup	11.06.1875 –07.08.1894
		07.08.1894 –13.06.1896	07.08.1894 –13.06.1896	Tage Reedtz-Thott	07.08.1894 –23.05.1897
3	Nicolai Rump	13.06.1896 –23.05.1897	13.06.1896 –23.05.1897	Hugo Hørring	23.05.1897 –27.04.1900
		23.05.1897 –28.08.1899	23.05.1897 –28.08.1899		
4	Hugo Hørring	28.08.1899 –27.04.1900	28.08.1899 –27.04.1900		
5	Carl Goos	27.04.1900 –24.07.1901	27.04.1900 –24.07.1901	Hannibal Sehested	27.04.1900 –24.07.1901
6	Peter Alberti	24.07.1901 –31.01.1904	24.07.1901 –14.01.1905 ^b	Johan Deuntzer	24.07.1901 –14.01.1905

^a – Ch. Klein pełnił funkcję ministra sprawiedliwości też we wcześniejszym rządzie Ludviga Holstein-Holsteinborg, od 26 czerwca 1872 r.;

^b – P. Alberti pełnił funkcję ministra sprawiedliwości także w następnym rządzie J. Christensena, do 24 lipca 1908 r. [34].

zajmowanego urzędu. Nie musiał natomiast ustępować ze stanowiska wraz ze zmianą kolejnych rządów w Danii (zob. tabela 3). Nadal jednak mianowania na ten urząd dokonywał król duński [35].

Do objęcia stanowiska pierwszego ministra rezydującego w Reykjavíku wysuwanych było kilka kandydatur. Wśród najpoważniejszych byli wymieniani: Ólafur Halldórsson (1855–1930) – prawnik islandzki i wieloletni dyrektor w Ministerstwie ds. Islandii w Kopenhadze, którego kandydatura była proponowana przez dotychczasowego ministra Petera Albertiego, Magnús Stephensen (1836–1917) – ostatni gubernator islandzki, dr Valtýr Guðmundsson (1860–1928) – historyk, redaktor czasopisma, parlamentarzysta islandzki i wnioskodawca jednego z projektów zmiany konstytucji z 1874 r., Klemens Jónsson (1862–1930) – prawnik, pisarz, były asystent w Ministerstwie ds. Islandii w Kopenhadze, szeryf i poseł islandzki oraz Hannes Hafstein (Hannes Þórður) – znany poeta, jeden z liderów islandzkiej Partii Autonomii (is. Heimastjórnarflokkurinn), mającej wówczas większość w Althingu i przedstawiciel tej partii w prowadzonych rozmowach z władzami duńskimi w Kopenhadze w sprawie dokonania zmian w konstytucji islandzkiej [36; 37; 38; 39]. Ostatecznie na ministra Islandii został mianowany ostatni z wyżej wymienionych, cieszący się uznaniem wśród

ówczesnych władz Danii. Urząd objął 1 lutego 1904 r. Warto także zaznaczyć, że wybrany wówczas minister określany jest również mianem pierwszego premiera w historii Islandii [40].

Hannes Hafstein urodził się w 1861 r. na Islandii, a więc w momencie objęcia stanowiska ministra miał 43 lata. Ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie w Kopenhadze. Był posłem do Althingu w latach 1900–1901, 1903–1915 i 1916–1922 [41]. Przed objęciem urzędu ministra pełnił także funkcje szeryfa (is. sýslumaður), sędziego w Głównym Sądzie Krajowym (is. Landsyfíráttur) na Islandii oraz sekretarza ostatniego gubernatora Magnúsa Stephensena [42, s. 550]. Od strony formalnej należy również zauważyć, że Hannes Hafstein obejmując w 1904 r. stanowisko ministra Islandii równocześnie wszedł w skład istniejącego już wówczas duńskiego rządu Johana Henrika Deuntzera. Następnie nieprzerwanie pełnił je również w okresie kolejnych duńskich rządów Jensa Christiana Christensena i Nielsa Thomasiusa Neergaarda (zob. tabela 3), aż do 31 marca 1909 r., kiedy zrezygnował z pełnionego urzędu. Jego ustąpienie z urzędu nastąpiło po wcześniejszym przegłosowaniu w Althingu votum nieufności wobec niego. Doszło do tego między innymi z powodu faktu, że w wyborach do Althingu w 1908 r. mandatów nie uzyskiwała duża grupa parlamentarzystów, która do tej pory popierała Hannesa Hafsteina [43; 44, s. 97].

Tabela 3

Islandzcy ministrowie w składzie rządów duńskich w latach 1904–1917

Lp.	Ministrowie Islandii		Premierzy Danii		Królowie Danii	
	Imię i nazwisko	Kadencja	Imię i nazwisko	Kadencja	Imię	Okres panowania
1	Hannes Hafstein	01.02.1904 –31.03.1909	Johan Deuntzer	24.07.1901 –14.01.1905	Chrystian IX	15.11.1863 –29.01.1906
			Jens Christensen	14.01.1905 –24.07.1908		
			Jens Christensen	24.07.1908 –12.10.1908	Fryderyk VIII	29.01.1906 –14.05.1912
			Niels Neergaard	12.10.1908 –16.08.1909		
2	Björn Jónsson	31.03.1909 –14.03.1911	Ludvig Holstein-Ledreborg	16.08.1909 –28.10.1909	Fryderyk VIII	29.01.1906 –14.05.1912
			Carl Zahle	28.10.1909 –05.07.1910		
3	Kristján Jónsson	14.03.1911 –25.07.1912	Klaus Berntsen	05.07.1910 –21.06.1913	Chrystian X	14.05.1912 –20.04.1947
4	Hannes Hafstein	25.07.1912 –21.07.1914				
5	Sigurður Eggerz	21.07.1914 –04.05.1915	Carl Zahle	21.06.1913 –29.03.1920	Chrystian X	14.05.1912 –20.04.1947
6	Einar Arnórsson	04.05.1915 –04.01.1917				

Można także odnotować, że w tym pierwszym okresie sprawowania władzy przez Hannesa Hafsteina miał miejsce duży wzrost gospodarczy (tzw. islandzka rewolucja przemysłowa). Był on spowodowany nie tylko wzmocnionymi przemianami zachodzącymi wewnątrz Islandii, ale również wpisywał się w ogólny trend rozwoju tej części świata. Przede wszystkim nastąpiła mechanizacja rybołówstwa oraz rolnictwa, czyli kluczowych gałęzi gospodarki islandzkiej. Rozpoczęto też proces ponownego zalesiania wyspy. W 1904 r. duńscy i norwescy finansiersi założyli Bank Islandzki (is. Íslandsbanki), który umożliwił rybakom i przedsiębiorcom islandzkim zdobycie niezbędnego kapitału na rozwój ich działalności [45]. Oprócz tego uruchomiono połączenie kablowe z zagranicą i rozpoczęto budowę wewnętrznego systemu telefonicznego. Dbano również o rozwój sieci transportowej poprzez budowę dróg i mostów na Islandii. Zapoczątkowano proces elektryfikacji wyspy i budowy elektrowni wodnych. Nastąpił też znaczący wzrost zarówno handlu wewnętrznego jak również zewnętrznego [46]. Wówczas także wybudowano narodowe Muzeum na Hverfisgötu (is. Safnahúsið við Hverfisgötu) w Reykjavíku, w którym zaczęto gromadzić zbiory archiwalne, biblioteczne i inne eksponaty. Wkrótce potem, w 1911 r., w setną rocznicę urodzin dziewiętnastowiecznego działacza niepodległościowego Jóna Sigurðssona, utworzono Uniwersytet Islandzki (is. Háskóli Íslands) w Reykjavíku [21, s. 91, 175–176; 47; 48, 49, 50].

W tym także czasie wzmocniono prace legislacyjne. Sam minister Hannes Hafstein wniósł do Althingu ponad sto nowych projektów ustaw regulujących na nowo takie kwestie jak edukacja, prawo miejskie, czy ochrona zabytków. Wydano również ustawę regulującą kwestię odpowiedzialności najważniejszego urzędnika na Islandii. Czwartego marca 1904 r., a więc mniej więcej miesiąc po objęciu stanowiska ministra Islandii przez Hannesa Hafsteina, uchwalono *Ustawę o odpowiedzialności islandzkiego ministra*. Była ona dosyć rygorystyczna wobec osób pełniących ten urząd. Stwierdzała ona, że minister może odpowiadać za swoje działania lub ich brak na wniosek rządu duńskiego. Mógł on być pociągnięty do odpowiedzialności, jeśli celowo lub poprzez zaniebdanie łamał konstytucję islandzką lub inne prawa i działał na szkodę mieszkańców. Ponoślił odpowiedzialność przede wszystkim za:

- bezprawne przedkładanie królowi Danii do podpisu i zatwierdzenia ustaw, aktów wykonawczych i innych przepisów, które byłyby sprzeczne z islandzką ustawą zasadniczą i obowiązującym prawem,
- inicjowanie działań i wydawanie poleceń sprzecznych z konstytucją Islandii oraz niedopełnienie obowiązków nałożonych na niego,

– planowanie i wdrażanie działań ograniczających wolność i autonomię Islandii.

Oprócz tego ministra można było pociągnąć do odpowiedzialności za nieprzedłożenie królowi dokumentów i wniosków, wobec których był wymagany prawnie podpis monarchy. Odpowiadał również za podejmowanie i inicjowanie działań niebędących sprzecznych z obowiązującym prawem, ale naruszających dobro publiczne i prywatne. Ponadto powinien on podejmować starania w zakresie przeciwdziałania potencjalnym przyczynom mogącym przyczynić się do publicznych i prywatnych strat materialnych. Dotyczyło to szczególnie sytuacji, które dało się przewidzieć. Za wyżej wymienione przewinienia ministrowi groziło usunięcie z urzędu oraz wysokie kary pieniężne nie tylko na rzecz skarbu państwa, ale również na rzecz osób poszkodowanych. Ustawa ta stanowiła także, że w przypadku popełnienia przez ministra przestępstwa podlegał on karze wynikającej z przepisów kodeksu karnego, jak każdy inny obywatel. Można zatem stwierdzić, że ministra nie chronił praktycznie żaden immunitet. Rozpatrywana ustawa określała jednak okres przedawnienia zarzutów. Jeżeli bowiem Althing nie wszcząłby działań prawnych przeciwko ministrowi w ciągu 5 lat od zaistniałej sytuacji, to nie mógł on być pociągnięty do odpowiedzialności za nie [51].

W 1909 r. nowym ministrem Islandii został mianowany redaktor poczytnego magazynu islandzkiego „Ísafold” – Björn Jónsson z Partii Niepodległości (is. Sjálfstæðisflokkinn). Podobnie jak Hannes Hafstein studiował on prawo na Uniwersytecie w Kopenhadze, ale nie ukończył studiów. Wcześniej pełnił funkcję radnego w Reykjavíku i członka Althingu [52]. Był także ojcem przyszłego pierwszego prezydenta Islandii – Sveinna Björnssona [53; 54]. Wkrótce po objęciu przez niego urzędu ministra został pozbawiony wolności między innymi prezes Banku Krajowego (is. Landsbanki) w Reykjavíku – Tryggvi Gunnarsson, który był bratem matki (Katrín Kristjána Gunnarsdóttir Havstein) Hannesa Hafsteina [55; 56]. Uznano to za przejaw prześladowań politycznych i w końcu w 1911 r. Althing przegłosował wobec niego votum nieufności [57, s. 593–594].

Na kolejnego ministra Islandii został mianowany przez króla Danii Fryderyka VIII katolik Kristján Jónsson. Nowo wybrany minister z wykształcenia był prawnikiem, a studia skończył na Uniwersytecie w Kopenhadze. Wcześniej pełnił między innymi funkcje szeryfa, sędziego i członka Althingu [58]. Z powodu wyznawanej przez niego wiary jego wyboru nie uznały wszystkie elity polityczne na Islandii. Ówczesni bowiem Islandczycy byli w przeważającej większości luteranami. Także w konstytucji

islandzkiej z 1874 r. Kościół ewangelicko-augsburski uznano za Kościół Narodowy Islandii [22, art. 45]. Niemniej jednak początkowo Kristján Jónsson uzyskał poparcie Partii Autonomii, a nawet części posłów Partii Niepodległości. Był także jednym z założycieli pierwszej Partii Rozwoju (is. Framsóknarflokkurinn). Ogólnie jednak w Althingu określany był jako polityk niezależny. Warto także odnotować, że za jego kadencji Althing uchwalił w 1911 r. ustawę równouprawniającą kobiety w dziedzinie edukacji oraz w sprawowaniu urzędów [59; 60]. Wcześniej, w 1907 r. w Reykjavíku, a w 1909 r. na terenie całej Islandii, kobiety uzyskały prawo do głosowania i kandydowania w wyborach samorządowych [61].

Jesienią 1911 r. odbyły się nowe przedterminowe wybory do Althingu. W wyniku zwycięstwa w nich polityków związanych z Partią Autonomii, ministrem Islandii został w lipcu 1912 r. ponownie Hannes Hafstein. Reprezentował on tym razem Partię Unii (is. Sambandsflokkurinn), a mianowany został na to stanowisko przez nowego króla Danii Chrystiana X. W czasie tej kadencji 20 października 1913 r. Althing wydał *Ustawę o statystyce Islandii* (is. *Lög um hagsstofu Íslands*), na mocy której w 1914 r. powstał instytut o nazwie Statystyka Islandii (is. Hagstofa Íslands), który aż do 2007 r. miał formalny status ministerstwa [62, art. 1 i in.; 63].

W kolejnych wyborach parlamentarnych, które odbyły się wiosną 1914 r., Partia Autonomii uzyskała słabszy wynik, a wygrała w nich Partia Niepodległości [64]. W związku z tym faktem oraz pogarszającym się stanem zdrowia Hannesa Hafsteina 21 lipca 1914 r. nowym ministrem Islandii został Sigurð Eggerz. Następnie funkcję tę w latach 1915–1917 pełnił wykładowca Einar Arnórsson. Warto zwrócić uwagę, że obydwójce należą do najmłodszych ministrów Islandii. W momencie bowiem obejmowa-

nia urzędu Sigurð Eggerz miał 39 lat, a Einar Arnórsson – 35 lat (zob. tabela 4). Obydwaj ukończyli także prawo na Uniwersytecie w Kopenhadze i byli parlamentarzystami [65, s. 60, 348–349].

Einar Arnórsson objął urząd ministra 4 maja 1915 r., a już 19 czerwca tego samego roku udało się przeprowadzić drugą nowelizację konstytucji z 1874 r. W zakresie władzy wykonawczej dodano wówczas przepis stanowiący, że liczbę ministrów islandzkich można zmienić ustawą uchwaloną przez Althing. Zaznaczono przy tym, że zwiększając kompetencje ministrów należy zmniejszać (znieść) rolę sekretarza krajowego [24, s. 563; 66, art. 2]. Konstytucja stanowiła również, że każda ustawa uchwalona przez parlament islandzki obowiązuje dopiero po podpisaniu jej przez ministra Islandii i króla [66, art. 3]. Podkreślono także kwestię kontroli parlamentarnej nad organem władzy wykonawczej. Dodatkowo wprowadzano przepis o Trybunale Stanu (is. Landsdómur), przed który mógł być postawiony wyższy urzędnik państwowy. W praktyce trybunał ten został powołany już ustawą z 20 października 1905 r. i istnieje do dzisiaj [24, s. 563]. Jednak został zwołany i orzekał po raz pierwszy dopiero w latach 2011–2012 w sprawie przeciwko byłemu premierowi islandzkiemu Geir Haarde, który został oskarżony o zaniebdania i przyczynienie się tym samym do wybuchu kryzysu finansowo-gospodarczego z 2008 r. [67; 68; 69; 70, art. 14, 29]. Poza tym w nowelizacji konstytucji z 1915 r. ustanowiono przepis, na mocy którego króla nie można było zdetronizować, ani pociągnąć do odpowiedzialności. Musiał on jednak składać przysięgę na konstytucję islandzką. Utrzymano także przepis stanowiący, że król może mianować i odwołać każdego urzędnika, jak to dotąd było w zwyczaju. Niemniej jednak zaznaczono tutaj, że uprawnienie to może być zmienione ustawą wydaną

Tabela 4

Podstawowe dane o ministrach Islandii w latach 1904–1917

Lp.	Imię i nazwisko ministra	Okres sprawowania urzędu	Długość sprawowania urzędu	Wiek ministra w momencie objęcia urzędu	Przynależność partyjna
1	Hannes Hafstein	01.02.1904 –31.03.1909	1885 dni (5 lat, 1 miesiąc, 30 dni)	43 lata	Partia Autonomii
2	Björn Jónsson	31.03.1909 –14.03.1911	713 dni (1 rok, 11 miesięcy, 14 dni)	62 lata	Partia Niepodległości
3	Kristján Jónsson	14.03.1911 –25.07.1912	499 dni (1 rok, 4 miesiące, 11 dni)	59 lat	bezpartyjny
4	Hannes Hafstein	25.07.1912 –21.07.1914	726 dni (1 rok, 11 miesięcy, 26 dni)	51 lat	Partia Unii
5	Sigurður Eggerz	21.07.1914 –04.05.1915	287 dni (9 miesięcy, 13 dni)	39 lat	Partia Niepodległości
6	Einar Arnórsson	04.05.1915 –04.01.1917	611 dni (1 rok, 8 miesięcy)	35 lat	Partia Niepodległości Langsum

przez Althing. Poza tym pozbawiono monarchę prawa do przesuwania urzędników na inne stanowiska [66, art. 4]. Można także dodać, że w listopadzie 1915 r. parlament islandzki wydał ustawę, na mocy której zakazano urzędnikom przeprowadzania strajków [71].

Należy również zwrócić uwagę, że wraz z przeniesieniem ministra Islandii do Reykjavíku w 1904 r. zniesione zostały urzędy gubernatora islandzkiego (is. landshöfðingi) oraz dwóch naczelników (is. amtmaður) dystryktów, na które była wówczas podzielona wyspa. Oprócz tego nowelizacja konstytucji z 1903 r. wprowadziła urząd sekretarza krajowego (is. landritarinn, landritaraembættið). W przypadku śmierci lub ustąpienia ministra Islandii przejmował on jego funkcje aż do czasu mianowania nowej osoby na ten urząd. Zastępował on ministra również w czasie jego nieobecności na Islandii. Wówczas także zajmował jego miejsce w parlamencie islandzkim. Głównym zadaniem sekretarza krajowego było przedstawienie Althingowi projektu przyszłego rządu islandzkiego. Kierował on również trzema biurami, które przejęły sprawy należące dotąd do zlikwidowanych naczelników dystryktów. Było to więc dosyć oryginalne stanowisko, drugie pod względem ważności w strukturze administracji islandzkiej – po ministrze Islandzkim. Pełnił on zatem funkcję swego rodzaju wiceministra. Jediną osobą sprawującą to stanowisko był prawnik Klemens Jónsson [30, s. 316]. Został on powołany przez Hannesa Hafsteina w 1904 roku [72]. Pełnił on swoją funkcję nieprzerwanie aż do 1917 r., kiedy stanowisko sekretarza krajowego zostało zlikwidowane.

Po wybuchu pierwszej wojny światowej w naturalny sposób wzrosła ilość spraw, którymi musiał się zajmować minister Islandii. Wymusiło to kolejne przemiany w administracji centralnej Islandii. Zanim jednak do nich doszło w sierpniu i w październiku 1916 r. odbyły się kolejne wybory do Althingu, które wygrała Partia Autonomii [73; 74, s. 954, 961]. Warto przy tym zaznaczyć, że po raz pierwszy mogły w nich brać udział kobiety. Albowiem na mocy nowelizacji konstytucji islandzkiej z 1915 r. paniom przyznano bierne i czynne prawo wyborcze [66, art. 17]. Nowy parlament wydał 2 stycznia 1917 r. ustawę nr 1 zmieniającą ustawę nr 17 z 3 października 1903 r. *O innym powołaniu najwyższego przedstawiciela władz wykonawczych Islandii* (is. *Lög um aðra skipun á ćđstu umbodsstjórn Íslands*), która zwiększała liczbę ministrów do trzech [75, s. 369]. Już dwa dni później mianowano trzech nowych ministrów.

Pierwszym ministrem (is. forsætisráðherra) oraz ministrem sprawiedliwości (is. dómsmálaráðherra) został jeden z najlepszych wówczas prawników Jón Magnússon [76]. Jest on również określany jako: minister sprawiedliwości i spraw kościelnych

(is. dóms- og kirkjumálaráðuneytið), szef Ministerstwa Sprawiedliwości i Edukacji (Justits- og Undervisningsministeriet) lub minister sprawiedliwości, spraw kościelnych i nauki (is. dóms-, kirkju- og kennslumálaráðherra) [57, s. 595; 77; 78]. Do niego bowiem należały kwestie związane: z postępowaniem cywilnym, karnym i spadkowym, z wyborami, z rodziną, ze służbą zdrowia, z religią, z oświatą (z wyjątkiem szkolnictwa zawodowego), z bibliotekami i z archiwami regionalnymi oraz z Narodowym Muzeum Nauki i Sztuki [24, s. 567]. Sam Jón Magnússon był bliskim współpracownikiem Hannesa Hafsteina. Po pogorszeniu się stanu zdrowia tego ostatniego Magnússon objął po nim przywództwo w Partii Autonomii. Przed objęciem urzędu ministra pełnił także funkcje sekretarza jednego z naczelników dystryktów, szeryfa i sędziego, sekretarza gubernatora, szefa jednego z trzech biur w Ministerstwie Islandii, radnego i przewodniczącego Rady Miasta Reykjavíku, wieloletniego parlamentarzysty oraz księgowego w Banku Krajowym (is. Landsbanki). Był także absolwentem Uniwersytetu w Kopenhadze, gdzie studiował prawo [31, s. 128; 79, s. 416]. Można zatem stwierdzić z całą stanowczością, że miał odpowiednie przygotowanie i doświadczenie zawodowe potrzebne do pełnienia funkcji premiera.

Drugim ministrem został 4 stycznia 1917 r. Björn Kristjánsson, którego mianowano na ministra finansów (is. fjármálaráðherra). Do jego zadań należały kwestie związane z: projektowaniem budżetu państwa, prowadzeniem księgowości związanej z dochodami, aktywami i długiem publicznym, finansowaniem administracji, podatkami i cłami, Urzędem Statystycznym oraz pomiarem i rejestrowaniem statków [24, s. 567]. Wybór Björna Kristjánssona na ministra spowodowany był faktem, że był on jednym z liderów Partii Niepodległości þversum (is. Sjálfstæðisflokkur þversum), która w wyborach parlamentarnych w 1916 r. uzyskała drugi wynik. Studiował między innymi na Uniwersytecie w Kopenhadze. Jego kariera zawodowa związana była głównie z sektorem finansowym. Był bowiem księgowym, przedsiębiorcą i bankowcem oraz wieloletnim parlamentarzystą [80]. Można także odnotować, że w 1909 r., jako pracownik Landsbanki, został zatrzymany razem ze wspomnianym wcześniej Tryggvi Gunnarssonem [57, s. 593–594]. Po kilku miesiącach pełnienia urzędu, 28 sierpnia 1917 r., Björn Kristjánsson został odwołany ze stanowiska ministra finansów. Nowym szefem islandzkiego Ministerstwa Finansów został Sigurður Eggerz, były minister Islandii i podobnie jak poprzednik, jeden z przywódców Partii Niepodległości þversum.

Trzecim ministrem został Sigurður Jónsson, którego mianowano na ministra pracy (is. atvin-

numálaráðherra). Jest on również określany jako szef Ministerstwa Wyżywienia i Komunikacji (is. Nærings- og Samferdselsministeriet). W zakres jego kompetencji wchodziły sprawy dotyczące: gruntów uprawnych, szkół rolniczych, weterynaryjnych i zawodowych, rybołówstwa, handlu, aprowizacji, banków, kas oszczędnościowych, systemu ubezpieczeń (z wyjątkiem ubezpieczeń zdrowotnych), przemysłu, nadzoru gruntów publicznych, pomocy społecznej, sieci drogowej oraz usług komunalnych, pocztowych, telegraficznych i telefonicznych [24, s. 567]. Było to więc ministerstwo o dosyć dużym zakresie zadań. Związane było przede wszystkim z polityką gospodarczą i socjalną oraz rozwojem infrastruktury. Sigurður Jónsson był najstarszym z ministrów islandzkich powołanych w 1917 r. W momencie bowiem objęcia urzędu miał 65 lat. Wcześniej był rolnikiem, a swoje wykształcenie uzupełniał z wolnym czasie. Był jednym z głównych inicjatorów ruchu spółdzielczego na Islandii, w tym Związku Islandzkich Spółdzielni (is. Samband Íslenskra Samvinnufélaga), który został utworzony w 1902 r. i z przerwą funkcjonuje do dzisiaj [81; 82; 83; 84; 85]. W wyborach parlamentarnych w 1916 r. reprezentował Niezależnych Rolników (is. Óháðir bændur) [86]. Ugrupowanie to połączyło się 16 grudnia tego samego roku z Partią Rolników (is. Bændaflokkurinn) i utworzyło istniejącą do dzisiaj Partię Rozwoju (is. Framsóknarflokkurinn) [87]. Jednym z głównych inicjatorów powstania Partii Rozwoju był właśnie Sigurður Jónsson [88; 89]. Stąd także obejmując urząd ministra reprezentował on już tę nowo powstałą partię.

W sumie więc od 4 stycznia 1917 r. na czele administracji centralnej na Islandii stał król duński z trzema ministrami. Każdy minister zarządzał podległymi mu działami i za swoją działalność odpowiadał przed Althingiem. Każde z ministerstw posiadało biuro, którego szef prowadził działania w sprawach mniejszej wagi. W pozostałych przypadkach decyzje podejmował minister albo sprawy przedkładał królowi za pośrednictwem jego sekretarza. Należy także odnotować, że wraz ze zwiększeniem ilości ministrów zlikwidowano stanowisko sekretarza krajowego. Pozostawiono jednak, funkcjonujący do dzisiaj, instytut Statystyki Islandii, na czele którego stał oddzielny szef. Wszystkie te organy w celu wypełniania swoich zadań zatrudniały asystentów i sekretarzy [24, s. 567].

Należy także zwrócić uwagę, że stworzony w 1917 r. rząd złożony był z trzech ministrów reprezentujących trzy, największe partie w Althingu. Był to zatem pierwszy w historii Islandii przykład zawiązania się formalnej koalicji rządowej. Poza tym w związku z faktem, że w skład tej koalicji weszły trzy

największe wówczas partie w parlamencie islandzkim, reprezentujące całkowicie odmienne od siebie środowiska polityczne, wydaje się, że można ten gabinet nazwać rządem jedności narodowej. Tego rodzaju gabinety powołuje się w przełomowych i ważnych momentach danego państwa, nie zważając na różnice polityczne dzielące poszczególnych członków koalicji. Formuła taka ma podkreślać, że decyzje podejmowane przez takie władze mają poparcie zdecydowanej większości społeczeństwa. Ważne więc, że na Islandii udało się doprowadzić do zawarcia takiej koalicji rządowej w okresie podjęcia kluczowych negocjacji z władzami duńskimi dotyczących statusu prawnego Islandii.

Wszyscy trzech ministrowie islandzcy od strony formalnej w dalszym ciągu aż do końca listopada 1918 r. wchodziłi w skład rządu duńskiego [90]. Stan ten zmienił się dopiero po wejściu w życie unii duńsko-islandzkiej, w której uznano Islandię za suwerenne państwo. Ustanowienie unii poprzedzone było referendum z 19 października 1918 r., w którym społeczeństwo islandzkie wyraziło poparcie na jej wprowadzenie [91]. Po czym została ona zawiązana poprzez uchwalenie *Ustawy federalnej* (duń. *Forbundslov*) z 30 listopada 1918 r., która została przyjęta zarówno przez ówczesny parlament duński, jak również islandzki, a następnie została podpisana przez króla Danii. Ustawa weszła w życie 1 grudnia tego samego roku [92]. Od tego także momentu ministrowie islandzcy nie byli równocześnie członkami rządu duńskiego, ale stanowili już odrębny i niezależny organ władzy centralnej na Islandii. Wspólne zostały jedynie monarcha i polityka zagraniczna. W tym też okresie Islandia posiadała już swoje symbole narodowe oraz wprowadziła własną monetę w postaci korony islandzkiej [93; 94, s. 129].

Latem 1919 r. pierwszy minister Islandii Jón Magnússon przedstawił projekt nowej konstytucji islandzkiej, który został przyjęty przez Althing z pewnymi zmianami. Następnie parlament islandzki dokonał samorozwiązania. W wyborach do Althingu, które odbyły się 19 października 1919 r., ponownie wygrała Partia Autonomii [95]. Nowy parlament zatwierdził w całości nową ustawę zasadniczą. Osiemnastego maja 1920 r. została ona podpisana przez króla duńskiego, po czym 1 stycznia 1921 r. zaczęła obowiązywać [24, s. 564; 96]. W międzyczasie, w sierpniu 1919 r., po przedstawieniu projektu konstytucji, wszyscy trzech ministrowie podali się do dymisji [57, s. 595; 77]. Nadal jednak jeszcze przez pół roku wszyscy pełnili swoje obowiązki. Dopiero 25 lutego 1920 r. dokonano wyboru nowych ministrów. Ponownie pierwszym ministrem oraz ministrem sprawiedliwości i spraw kościelnych został

Jón Magnússon. Powołano jednak nowego ministra finansów, którym został Magnús Guðmundsson oraz ministra pracy – Pétura Jónssona. Po śmierci tego ostatniego 20 stycznia 1922 r. jego obowiązki objął Magnús Guðmundsson, który przez kolejne niecałe 3 miesiące, do czasu powołania nowych ministrów Islandii, pełnił równocześnie funkcje szefa Ministerstwa Finansów i Ministerstwa Pracy. W odróżnieniu od poprzedniego rządu, gabinet ten został utworzony tylko przez Partię Autonomii. Do partii tej należeli dwaj ministrowie Jón Magnússon i Pétur Jónsson. Natomiast Magnús Guðmundsson nie był jej członkiem, ale z nią współpracował [75, s. 372]. Partia Autonomii była najsilniejszą partią w Althingu, ale nie posiadała większości parlamentarnej [95]. Był to więc gabinet mniejszościowy.

Magnús Guðmundsson z wykształcenia był prawnikiem, a studia odbył tradycyjnie na Uniwersytecie w Kopenhadze. Przed objęciem urzędu ministra był między innymi asystentem w ministerstwie oraz szeryfem. Związany był też kasami oszczędności (is. sparnaðarbandalagi) oraz z Bankiem Krajowym (is. Landsbanki) [30, s. 58; 97]. Natomiast Pétur Jónsson był przede wszystkim rolnikiem i krótko nauczycielem. Poza tym był jednym z głównych prekursorów ruchu spółdzielczego na Islandii. Został także pierwszym prezesem Związku Islandzkich Spółdzielni [98].

Siódmego marca 1922 r. powołano kolejnych 3 ministrów [77]. Był to pierwszy rząd utworzony już w okresie obowiązywania nowej konstytucji. Pierwszym ministrem został wówczas Sigurður Eggerz, pełniący już wcześniej kilkakrotnie najwyższe stanowiska w administracji islandzkiej.

Podsumowując należy stwierdzić, że rozbudowa administracji centralnej w dobie obowiązywania pierwszej konstytucji na Islandii wiązała się z aspiracjami Islandczyków do uzyskania najpierw coraz większej autonomii, a w końcu suwerenności. Walka ta odbywała się w sposób bezkrwawy, poprzez bezustanne negocjacje z władzami duńskimi oraz wywieranie na nią presji zarówno ze strony elit politycznych Islandii, jak również większości społeczeństwa

islandzkiego. Przemiany rozciągnięte były w czasie, ale działania były prowadzone konsekwentnie przez kolejne pokolenia Islandczyków. Powołanie w latach siedemdziesiątych XIX w. osobnego ministra do spraw Islandii w rządzie duńskim początkowo miało tylko charakter symboliczny. Jednak przeniesienie siedziby Ministerstwa Islandii do Reykjavíku w 1904 r. i oddanie go pod kierownictwo samych Islandczyków miało już duże znaczenie i stanowiło silną podstawę do dalszej rozbudowy administracji centralnej na Islandii, która coraz bardziej stawała się niezależna od Duńczyków. Następnym ważnym etapem było powiększenie liczby ministerstw islandzkich w 1917 r. do trzech. Już od końca następnego roku pełniły one rolę rządu suwerennego państwa islandzkiego w ramach zawartej wówczas unii duńsko-islandzkiej. Kolejnym krokiem było utrwalenie zdobytych dotychczas praw poprzez ustanowienie nowej konstytucji z 1920 r.

Warto także zwrócić uwagę na dużą kompetencję osób piastujących najwyższe funkcje w administracji centralnej Islandii. Każdy minister Islandii, a następnie wszyscy pierwsi ministrowie i zarazem ministrowie sprawiedliwości w rozpatrywanym okresie byli z wykształcenia prawnikami o dużym już stażu urzędniczym. Natomiast każdy szef Ministerstwa Finansów oraz Ministerstwa Pracy posiadał duże i odpowiednie doświadczenie zawodowe. Należy przy tym zauważyć, że zdecydowana większość ministrów studiowała na Uniwersytecie w Kopenhadze. Powodowało to, że byli oni bardzo dobrze wykształceni. Na Islandii bowiem w tym czasie nie było szkół wyższych na tak wysokim poziomie. Umożliwiło im to jednak również poznawanie mechanizmów działania administracji i całego systemu politycznego Danii. Dodatkowo część przyszłych ministrów islandzkich pierwsze doświadczenia urzędnicze uzyskiwała pracując w ministerstwach duńskich. Doświadczenia te oraz kontakty wtedy zawiazane mogły następnie pomagać przy prowadzeniu rozmów z władzami Danii oraz wpływać na kierunki rozwoju administracji na Islandii.

BIBLIOGRAFIA:

1. Piotrowski B. Althing – najstarszy parlament Europy. Warszawa : Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Islandzkiej, 1972. 24 s.
2. Piotrowski B. XI wieków państwa i społeczeństwa islandzkiego 874–1974. Warszawa : Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Islandzkiej, 1974. Cz. 1. 37 s.
3. Malinowski Ł. (oprac). Saga o Viga-Glumie. Sandomierz : Armoryka, 2010. 109 s.
4. Bloch J. Stiftamtmand og amtmænd i kongeriget Danmark og Island 1660–1848. Kjøbenhavn : I kommission hos C.A. Reitzel, 1895. 163 s.
5. Sagan S., Geneza i ewolucja ustroju politycznego Islandii. *Gubernaculum et Administratio*. 2001. z. 1, S. 75–93.
6. Andersson I. Dzieje Szwecji. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967. 366 s.
7. Bereza-Jarociński A. Zarys dziejów Norwegii. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1991. 321 s.
8. Beckman M. Jean Baptiste Bernadotte. O tym, jak żołnierz armii Napoleona został następcą tronu szwedzkiego. Gdańsk : Oficyna Wydawnicza Finna, 2011. 160 s.

9. Piotrowski B. XI wieków państwa i społeczeństwa islandzkiego 874–1974. Warszawa : Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Islandzkiej, 1974. Cz. 2. 50 s.
10. Sagan S. Ustrój polityczny Republiki Islandii. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. 119 s.
11. Grzybowski M., Pulit A. Althing – parlament Islandii. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2007. 33 s.
12. Hálfðanarson G. Historical Dictionary of Iceland. Lanham : Scarecrow Press, 2008. 295 s.
13. Lov om Islands forfatningsmæssige stilling i riget af 2den Januar 1871. URL: <http://thomasthorsen.dk/pol/1871-constitutional-status-iceland.php> (data dostępu: 15.07.2014).
14. Sveinsson H. Æfiágríp Hilmars Finsen landshöfðingja. *Andvari*. 1895. R. 20. S. V–XXVIII.
15. Bjarnason S. Hilmar Finsen landshöfðingi, Óðinn. 1924. r. 20. nr 1–6. S. 1–5.
16. Kjörnir konungsfulltrúar. URL: <http://www.althingi.is/vefur/konfu.html> (data dostępu: 15.07.2014).
17. Falk-Jensen A., Hjorth-Nielsen H. Candidati og examinati juris 1736–1936. Candidati politices 1852–1936. Candidati actuarii 1922–1936. København: I kommission hos G.E.C. Gads Forlag, 1958. T. 4. 395 s.
18. Taylor B. Egypt and Iceland in the Year 1874. New York : G.P. Putnam's sons, 1879. 282 s.
19. Marciniakówna A. Republika Islandii. Warszawa : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1978. 159 s.
20. Pająk J.Z., Penkalla A., Szczepański J. Słownik biograficzny XIX wieku. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005. 669 s.
21. Cieślak T. Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978. 508 s.
22. Stjórnarskrá um hin sjerstaklegu málefni Íslands, 1874, nr. 1, 5 stycznia. URL: http://www.forsaetisraduneyti.is/media/stjornarskra/1874_stjornarskra.pdf (data dostępu: 15.07.2014).
23. Ágríp af byggingarsögu Stjórnarráðshússins. URL: <http://www.forsaetisraduneyti.is/raduneyti/stjornaradshusid/nr/345> (data dostępu: 15.07.2014).
24. Melsted B.T. Island (Forfatning og Forvaltning): Salmonsens konversationsleksikon / pod red. Ch. Blangstrup. København: A/S J.H. Schultz Forlagsboghandel, 1922. T. 12. S. 562–568.
25. Bille C.S.A. Klein Christian Sophus: Dansk biografisk lexicon / wyd. C.F. Brick. Kjøbenhavn : Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn), 1895. T. 9. S. 211–216.
26. Friis M.P. Nellemann Johannes Magnus Valdemar: Dansk biografisk lexicon / wyd. C.F. Brick. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn), 1898. T. 12. S. 169–174.
27. Friis M.P. Rump Nicolai Reimer: Dansk biografisk lexicon / wyd. C. F. Brick. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn), 1900, t. 14. S. 426–427.
28. Dahl F. Goos August Herman Ferdinand Carl: Dansk biografisk leksikon / pod red. P. Engelstofa, København: J. H. Schultz Forlag, 1936. T. 8. S. 221–229.
29. Hjorth-Nielsen H. Danske sagførere under loven af 26. maj 1868 (Beskikkelser udfærdigede i Tiden 1. Jan. 1869–30. Sept. 1919). København: J. Jørgensen & Co., 1941. 498 s.
30. Falk-Jensen A., Hjorth-Nielsen H. Candidati og examinati juris 1736–1936. Candidati politices 1852–1936. Candidati actuarii 1922–1936. København: I kommission hos G.E.C. Gads Forlag, 1955. T. 2. 440 s.
31. Falk-Jensen A., Hjorth-Nielsen H. Candidati og examinati juris 1736–1936. Candidati politices 1852–1936. Candidati actuarii 1922–1936. København: I kommission hos G.E.C. Gads Forlag, 1957. T. 3. 458 s.
32. Friðrikssonar G. Erindi Guðjóns Friðrikssonar um Hannes Hafstein. URL: <http://www.heimastjorn.is/myndbond/nr/114.html> (data dostępu: 15.07.2014).
33. Ministeriet for Island. URL: http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Samfund/Ministerier,_styrelser,_udvalg_og_råd/Ministeriet_for_Island (data dostępu: 15.07.2014).
34. Regeringer siden 1848. URL: <https://www.regeringen.dk/om-regeringen/regeringer-siden-1848/> (data dostępu: 01.05.2020).
35. Stjórnarskrá um hin sjerstaklegu málefni Íslands uppfærð með breytingum frá 1903. URL: http://www.forsaetisraduneyti.is/media/stjornarskra/1903_svo_breytt.pdf (data dostępu: 15.07.2014).
36. Bernharðsson E. Þ. Alþingismenn og úrslit þingkosninga á landshöfðingjatímanum. Kosningahandbók fyrir árin 1874–1904. URL: <https://notendur.hi.is/~eggthor/kosning.html> (data dostępu: 15.07.2014).
37. Kaalund K. Stephensen Magnús: Dansk biografisk lexicon / wyd. C. F. Brick. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn), 1902. T. 16. S. 417.
38. Melsted B. T. Halldórsson Ólafur: Salmonsens konversationsleksikon / pod red. Ch. Blangstrup. København: A/S J.H. Schultz Forlagsboghandel, 1920. T. 10. S. 692.
39. Helgason J. Guðmundsson Valtýr: Dansk biografisk leksikon / pod red. P. Engelstofa. København: J.H. Schultz Forlag, 1936. T. 8. S. 434.
40. Former Prime Ministers. URL: http://eng.forsaetisraduneyti.is/minister/Former_Ministers/ (data dostępu: 15.07.2014).
41. Hannes Hafstein (Hannes Þórður). URL: <http://www.althingi.is/altxt/cv/is/?nfaerslunr=232> (data dostępu: 15.07.2014).

42. Landsyfírréttardómar og hæstaréttardómar í íslenskum málum. Reykjavík: Á forlag Kristjáns O. Þorgrímssonar, 1890. T. 2. 624 s.
43. Aðdragandi heimastjórnar og heimastjórnarárin. URL: <http://www.heimastjorn.is/myndbond/fyrirlestrar/index.html> (data dostępu: 15.07.2014).
44. Hálfðanarson G. The A to Z of Iceland. Lanham: Scarecrow Press, 2010. 342 s.
45. Íslandsbanki is back! URL: <http://www.islandsbanki.is/english/about-islandsbanki/news/news-item/?NewsID=65807bd9-1b2d-4972-846d-cb1d7203bbaf> (data dostępu: 15.07.2014).
46. Magnússon G. Atvinnulíf á heimastjórnatimabilinu. URL: <http://www.heimastjorn.is/heimastjornartiminn/atvinnulif/> (data dostępu: 15.07.2014).
47. Młyńska E. Islandzkie szkolnictwo wyższe. URL: <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/konspekt7/mlynska7.html> (data dostępu: 15.07.2014).
48. History. URL: <http://english.hi.is/history> (data dostępu: 15.07.2014).
49. Kjartansson H.S. Menntun. URL: <http://www.heimastjorn.is/heimastjornartiminn/menntun/index.html> (data dostępu: 15.07.2014).
50. Bernharðsson E.Þ. Háskólaborgin Reykjavík. URL: <https://notendur.hi.is/~eggthor/haskolaborginAdal.htm> (data dostępu: 15.07.2014).
51. Lov om den islandske ministers ansvarlighed. (af 4. marts 1904): Betænkning om ministrenes ansvar for regeringens førelse samt om, hvorvidt en særlig ministeransvarlighedslov bør gennemføres. København: S.L. Møllers Bogtrykkeri, 1962. S. 119.
52. Björn Jónsson. URL: <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=83> (data dostępu: 15.07.2014).
53. Sveinn Björnsson. URL: <http://www.forseti.is/Fyrirforsetar/SveinnBjornsson/> (data dostępu: 15.07.2014).
54. Sveinn Björnsson fyrsti innlendir þjóðnhöfðingi Íslendinga. Æviferill og lífsstarf. *Morgunblaðið*. 26 stycznia 1952. S. 7–8.
55. Hannes Hafstein – Tripod. URL: <http://genealogy14.tripod.com/HannesHafstein.html> (data dostępu: 15.07.2014).
56. Gunnarsson Tryggvi: Krak's Blaa Bog. Tre tusinde nulevende danske mænd og kvinders levnedsløb indtil aar 1910, Kjøbenhavn: Udgivet af Ove Krak, 1910. S. 143.
57. Melsted B. T. Island (Historie): Salmonsens konversationsleksikon / pod red. Ch. Blangstrup, København: A/S J.H. Schultz Forlagsboghandel, 1922. T. 12. S. 581–597.
58. Kristján Jónsson. URL: <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=393> (data dostępu: 15.07.2014).
59. Lög um rétt kvenna til embættisnáms, námsstyrks og embættis, 1911, nr 37, 11 lipca. URL: <http://www.althingi.is/lagas/139b/1911037.html> (data dostępu: 15.07.2014).
60. Halldórsdóttir E.H. Hannes Hafstein og kvenfrelsið. URL: <http://www.heimastjorn.is/fyrsti-radherrann/kvenrettindin/index.html> (data dostępu: 15.07.2014).
61. Halldórsdóttir E.H. Kvenréttindi. URL: <http://www.heimastjorn.is/heimastjornartiminn/kvenrettindi/index.html> (data dostępu: 15.07.2014).
62. Lög um hagstofu Íslands, 1913, nr 24, 20 października. URL: <http://www.althingi.is/lagas/128b/1913024.html> (data dostępu: 15.07.2014).
63. Organisation. URL: <http://www.statice.is/Pages/2451> (data dostępu: 15.07.2014).
64. Landið 1914. URL: <http://kosningasaga.wordpress.com/althingiskosningar/kjordaemaskipan-1959/allt-landid/allt-landid-1914/> (data dostępu: 15.07.2014).
65. Falk-Jensen A., Hjorth-Nielsen H. Candidati og examinati juris 1736–1936. Candidati politices 1852–1936. Candidati actuarii 1922–1936. København : I kommission hos G.E.C. Gads Forlag, 1954. T. 1. 445 s.
66. Stjórnarskrá um sjérstaklegu málefni Íslands uppfærð með öllum breytingum til og með 1915. URL: http://www.forsaetisraduneyti.is/media/stjornarskra/1915_svo_breytt.pdf (data dostępu: 15.07.2014).
67. High Court of Iceland to Rule in Ex-PM Haarde Trial. URL: <http://icelandreview.com/news/2012/04/17/high-court-iceland-rule-ex-pm-haarde-trial> (data dostępu: 15.07.2014).
68. Description based on the provisions of the Act on a Court of Impeachment No. 3/1963. URL: <http://www.althingi.is/vefur/minaccount.html> (data dostępu: 15.07.2014).
69. Landsdómur. URL: <http://www.landsdomur.is/> (data dostępu: 15.07.2014).
70. Konstytucja Republiki Islandii, tłum. S. Sagan, Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006. 56 s.
71. Lög um verkfall opinberra starfsmanna, 1915, nr 33, 3 listopada. URL: <http://www.althingi.is/lagas/143a/1915033.html> (data dostępu: 15.07.2014).
72. Agnarsdóttur Ö. Ráðherra og landritari. URL: <http://www.mbl.is/greinasafn/grein/778405/> (data dostępu: 15.07.2014).
73. Landið 1916. URL: <http://kosningasaga.wordpress.com/althingiskosningar/kjordaemaskipan-1959/allt-landid/landid-1916/> (data dostępu: 15.07.2014).
74. Hardarson Ó.T., Kristinsson G.H. Iceland: Elections in Europe. A data handbook / eds. D. Nohlen, P. Stöver. Baden-Baden : Nomos, 2010. S. 947–986.

75. Kubicki R. The Development of the Central Administration in Iceland in the Period of the First Constitution of Iceland. Governors and the First Ministers of Iceland. *Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae*. 2014. Nr 2. S. 357–380.
76. Fyrsta ráðuneyti Jóns Magnússonar. URL: <http://www.stjornarrad.is/rikisstjornartafyrira/nr/118> (data dostępu: 15.07.2014).
77. Ráðuneyti 1917–2014. URL: <http://www.althingi.is/vefur/ran.html> (data dostępu: 15.07.2014).
78. Jón Magnússon. URL: <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=326> (data dostępu: 15.07.2014).
79. Melsted B.T., Magnússon Jón, [w:] *Salmonsens konversationsleksikon*, pod red. Ch. Blangstrupa, t. 16, København: A/S J.H. Schultz Forlagsboghandel, 1924. S. 416.
80. Björn Kristjánsson. URL: <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=85> (data dostępu: 15.07.2014).
81. Jónsson Í. Íslensk samvinnuhreyfing á tímamótum. URL: http://www.bifrost.is/files/skra_0009897.pdf (data dostępu: 15.07.2014).
82. Til fjölmíðla vegna afhendingar skjalasafns Sambands íslenskra samvinnufélaga til Þjóðskjalasafns Íslands 19. október 2012. URL: http://skjalasafn.is/sites/default/files/media-files/2012-10-19_afhending_skjala_sis.pdf (data dostępu: 15.07.2014).
83. Samband íslenskra samvinnufélaga Þrír yfirmenn með árs uppsagnarfrest. URL: <http://www.mbl.is/greinasafn/grein/95575/> (data dostępu: 15.07.2014).
84. Bergsvein J.A. SÍS er alveg þrælsprækt! URL: <http://www.vb.is/frettir/98202/> (data dostępu: 15.07.2014).
85. Guðmundsson H. Vilja fjölga verkefnum Sambandsins. URL: <http://www.visir.is/vilja-fjolga-verkefnum-sambandsins/article/2013131209640> (data dostępu: 15.07.2014).
86. Sigurður Jónsson (í Ystafelli). URL: <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=515> (data dostępu: 15.07.2014).
87. Leósson L.I. Erfiðleikar Framsoknar í þéttbýli. Hvers vegna gengur Framsóknarflokknum illa að afla sér fylgis í þéttbýli? Bifröst : Háskólinn á Bifröst, 2011. 51 s.
88. Framsóknarflokkurinn 50 ára í dag. *Morgunblaðið*. 16. grúndnia 1966. S. 2.
89. Framsóknarflokkurinn átti í gær hálfra aldar afmæli. *Dagur*. 17. grúndnia 1966. S. 1.
90. Regeringen Zahle II. URL: http://www.stm.dk/_p_5467.html (data dostępu: 15.07.2014).
91. 1918 Sambandslögin. URL: <http://kosningasaga.wordpress.com/thjodaratkvaedagreidslur/thjodaratkvaedi-um-setningu-sambandslaganna-1918/> (data dostępu: 15.07.2014).
92. Piotrowski B., *Sześćdziesięciolecie wolnej Islandii (1918–1978)*. Warszawa : Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Islandzkiej, 1978. 23 s.
93. Thorlacius B. Ágrip af sögu frans. URL: http://www.forsaetisraduneyti.is/upplýsingar/faninn/Saga_fana/nr/1653 (data dostępu: 20.07.2014).
94. Szelągowska G. Dania. Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2010. 453 s.
95. Landið 1919. URL: <http://kosningasaga.wordpress.com/althingiskosningar/kjordaemaskipan-1959/allt-landid/landid-1919/> (data dostępu: 20.07.2014).
96. Stjórnarskrá konungsríkisins Íslands, 1920, nr 9, 18. maí. URL: http://www.forsaetisraduneyti.is/media/stjornarskra/1920_stjornarskra.pdf (data dostępu: 20.07.2014).
97. Magnús Guðmundsson. URL: <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=415> (data dostępu: 15.07.2014).
98. Pétur Jónsson. URL: <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=481> (data dostępu: 20.07.2014).